

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора
Цільмак Олени Миколаївни на дисертацію Плясун Галини Сергіївни
«Юридико-психологічний зміст примирення в юрисдикційному процесі»
за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. В Україні активно відбувається реформування усіх юрисдикційних процесів, у тому числі й процедури здійснення примирення сторін. Окрім того, враховуючи прагнення законодавця відповідати найкращим Європейським цінностям та взяті на себе зобов'язання перед Радою Європи, поширення примирливих процесів в нашій країні неминуче.

Питанням психологічного змісту примирення в українському юрисдикційному процесі було присвячено українськими вченими досить велику кількість наукових праць, однак, у контексті концептуалізації юридико-психологічного змісту примирення в юрисдикційному процесі вченими ці питання недостатньо були висвітлені у публікаціях. Ці обставини зумовили вибір теми дослідження здобувачкою Плясун Г.С.

Також актуальність дисертаційної роботи Плясун Г.С. підтверджується її виконанням в межах Плану заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що впливають з її членства в Раді Європи, затвердженому Указом Президента України від 12 січня 2011 року № 24; виконане відповідно до п. 3.4.2. Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2019-2023 роки, виданих відповідно до постанови від 30 січня 2019 року № 30; Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 червня 2020 р. № 454); Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 21 грудня 2020 р., протокол №

23). Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 29 жовтня 2019 року протокол № 22.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у роботі Плясун Г.С. обґрунтовано низку нових положень, висновків і рекомендацій. Так, зокрема, автором сформульовано низку вдосконалень юрисдикційних норм, які регламентують здійснення примирення сторін і мають наукову новизну, зокрема:

Здобувачкою сформульовано поняття психолого-правового примирення в юрисдикційних процесах України. Обґрунтовано, що настання психолого-правового примирення можливо в разі діяльності сторін, направленої на відновлення шляхом перемовин почуття безпеки, долання психологічних переживань, досягнення взаємного прощення і безконфліктного стану, наслідком чого є підписання ініційованої суб'єктами примирення добровільної угоди, яка не може суперечити закону, шкодити інтересам третіх осіб і повинна бути затверджена шляхом прийняття відповідного судового рішення.

Плясун Г.С. запропонувала у рукописі дисертації засади досягнення відновлення та настання реального примирення сторін в юрисдикційних процесах нашої країни, результатом чого стало доведення настання реального стану примирення сторін, лише у разі поєднання юрисдикційних норм та психологічного змісту сутності примирення. Висвітила особливості здійснення примирення різних суб'єктів юрисдикційного процесу, відповідно до проходження п'яти етапів примирення за участю медіатора. Запропонувала впровадити до законодавства нашої країни новітні примирливі інститути досудового та позасудового врегулювання.

Деякі положення у дисертації набули удосконалення, а саме: положення, що регламентують діяльність судді із врегулювання спору сторін. Автором пропонується внести зміни до Навчальної програми спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, які передбачають необхідність отримання кандидатами на посаду судді навичок медіатора, а також у ЦПК,

ГПК, КАС України передбачити можливість передання справи, на час здійснення врегулювання спору іншому судді та поєднати чинні правові норми із психологічними прийомами. Здобувачкою такою у дисертації висвітлена основна сутність залучення до перемовин особи, яка володіє навичками медіатора, запропоновано доповнення необхідними психологічними елементами.

У дисертації дістали подальшого розвитку: а) наукові положення щодо передумов виникнення, становлення і розвитку інституту примирення, періодизація етапів примирення в цивілізації, починаючи з періоду родового строю і закінчуючи нашим часом. Аналіз якої надає розуміння, що ідея примирення виникла, ще до початку її правового врегулювання, але після розвинення юрисдикційних процесів у світі, поступово проникала і набувала реалізації; б) характеристика суб'єктів примирення в юрисдикційному процесі залежно від його типу, наявності у будь-якої зі сторін ознак юридичної особи та можливості реалізації функції посередництва між сторонами примирення до якого вони були залучені. На підставі такої характеристики авторкою підкреслені найбільш важливі та проблемні питання; в) визначення найбільш сприятливих умов примирення в юрисдикційному процесі, а також тих, які ускладнюють можливість досягнення стану реального примирення. До сприятливих віднесені: обопільне прагнення сторін до вирішення конфлікту, нетривалість часу проходження конфлікту, відсутність заперечення сторін із залучення особи посередника, яка володіє спеціалізованими знаннями у сфері медіації, психології, конфліктології. Несприятливими ж умовами слід вважати ситуацію у якій: конфлікт носить тривалий особистий характер, відноситься до юрисдикційних процесів кримінального спрямування, одна зі сторін не бажає вести перемовини щодо примирення; г) поняття, сутність та подальший розвиток такого новітнього інституту в нашій країні, як фасилітація. Зокрема, здобувачкою обґрунтована важливість залучення фасилітаторів до врегулювання спору за участю НСПП.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації підтверджується тим, що здобувачкою наукового ступеня було вивчено та проаналізовано значний масив нормативно-правових актів, які регламентують процес примирення сторін як в Україні, так й в інших державах, а також здійснено аналіз наукових джерел як загальнотеоретичного, так і прикладного характеру, що стосуються теми дослідження. Текст дисертації свідчить про використання дисертанткою зрозумілої мови авторських висловлювань, також доцільно визначено юридико-психологічний зміст примирення в юрисдикційному процесі. Мета дослідження відповідає його предмету та в повній мірі розкривається у поставлених здобувачкою завданнях. Дослідження Плясун Г.С. відзначається наявністю наукової новизни та практичною значимістю її результатів. Викладене є підставою для загальної позитивної оцінки дисертації Плясун Г.С. як самостійного наукового дослідження з актуальної та важливої для науки та практики проблематики.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, матеріали дослідження, висновки і рекомендації можуть бути використані в процесі підготовки і підвищення кваліфікації практичних психологів, суддів та прокурорів. Сформульовані в дисертаційній роботі висновки та рекомендації використовуються в: 1) науково-дослідній діяльності - при використанні в науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторій та перемінного складу академії (акт Національної академії внутрішніх справ від 05 грудня 2023 року); 2) освітньому процесі – під час викладання відповідних навчальних дисциплін, а також використані в науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторій та під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти (акт Національної академії внутрішніх справ від 06 грудня 2023 року).

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Дисертаційна робота Плясун Г.С. є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в

ній положення, узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції обґрунтовано на підставі самостійно проведених досліджень.

Структура та обсяг дисертації зумовлена метою, предметом і завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 246 сторінок, з яких: основний текст – 205 сторінок, список використаних джерел – 19 сторінок (190 найменувань), 3 додатки – 9 сторінок.

У *вступі* автором обґрунтовано актуальність обраної теми, потребу її наукового розроблення, наведено відомості про мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, методи дослідження, вказано на його новизну, практичне значення, відзначено дані про апробацію результатів дослідження, наявні публікації.

Перший розділ: «Теоретичні засади поняття примирення» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1: «Поняття та психолого-правові засади примирення в юридичній психології»* автором досить ретельно проведено огляд наукових праць з предмету дослідження. У результаті аналізу науково-теоретичної літератури з досліджуваної проблеми, чинного законодавства як нашої, так і зарубіжних країн автором з'ясовано та запропоновано:

1. Періодизацію етапів примирення в цивілізації, починаючи з періоду родового строю і закінчуючи нашим часом. Аналіз якої надає розуміння, що ідея примирення виникла, ще до початку її правового регулювання, але після розвинення юрисдикційних процесів у світі, поступово проникала і використовувалася у них.

2. Засади психолого-правового процесу примирення: комунікативну, соціально-психологічну, інтегруючу, розумності, відновлення, свідомості, правову.

3. Визначення психолого-правового поняття примирення. Під яким автор розуміє: «психолого-правове примирення – це діяльність сторін угоди,

направлена на відновлення шляхом перемовин почуття безпеки, долання психологічних переживань, досягнення взаємного прощення і безконфліктного стану, наслідком чого є підписання ініційованої суб'єктами примирення добровільної угоди, яка не може суперечити закону, шкодити інтересам третіх осіб і повинна бути затверджена шляхом прийняття відповідного судового рішення».

У підрозділі 1.2: «Нормативно-правове регулювання процедури примирення в юрисдикційному процесі» здобувачкою представлені унормовані та оцінені нормативно-правові акти, які мають відношення до регулювання процедури примирення в юрисдикційному процесі, аналіз та вдосконалення яких буде одним із головних завдань подальшого дослідження. Здобувачкою зроблений висновок про те, що законодавець будучи зацікавленим у належному юридичному застосуванні процедури примирення і в деяких законодавчих актах дуже ретельно її регламентувавши, фактично, оминув увагою питання психологічного змісту цього процесу. Тому констатуємо про відсутність на цей час у нашому суспільстві, належного психолого-правового регулювання процесу примирення.

Авторка констатує, що наразі учасники примирення вимушені керуватися не нормами права прямої дії, а типовими договорами чи кодексами, статутами поведінки, які виконуються членами суспільства переважно у зв'язку із внутрішнім почуттям обов'язку та/або острахом перед зовнішніми не правовими санкціями.

Зроблений дисертанткою висновок про те, що деякі процедури примирення, такі як укладання угод про примирення застосовуються не в повному обсязі, а такі як відновне правосуддя чи медіація, зустрічаються у нашому законодавстві лише в рамках пілотних проектів чи не застосовуються взагалі.

У підрозділі 1.3: «Застосування примирення у вирішенні правових конфліктів у законодавстві зарубіжних країн» авторкою досліджений

зарубіжний досвід у питанні процесу примирення сторін та порівняний з нашим, українським досвідом. Узагальнюючи його здобувачка наукового ступеня відмічає директивні моделі примирення властиві законодавству Франції та Німеччини. На її думку, схожість норм, які регламентують процес примирення у нашій державі з Республікою Молдови, за винятком вже запровадженого у останньої інституту медіації. А також безліч правових процедур, сутність яких полягає у досягненні безконфліктного стану запроваджених у США. Автор робить висновок, що зазначений аналіз підкреслює необхідність запровадження законодавчих змін у питанні досягнення психолого-правового стану примирення у нашій країні.

Другий розділ: «Суб'єкти та форми примирення в юрисдикційному процесі» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1: «Суб'єкти примирення в юрисдикційному процесі» на підставі проведеного аналізу чинних юрисдикційних норм та висловлення власних думок здобувача наукового ступеня ним у цьому підрозділі були набуті такі результати: по-перше, дослідженні суб'єкти примирення в юрисдикційному процесі, які запропоновано розрізняти залежно від типу юрисдикційного процесу; наявності у будь-якої зі сторін ознак юридичної особи; реалізації своїх функціональних повноважень шляхом посередництва між сторонами примирення до якого вони були залучені; по-друге, досліджені психологічні особливості взаємодії між суб'єктами примирення та здійснення характеристика таких суб'єктів: потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, представника потерпілого та представника підозрюваного, позивача, відповідача, законного представника позивача, законного представника відповідача, захисника, прокурора, психолога, медіатора, судді; третє, запропоновані визначення досліджених суб'єктів примирення в різних юрисдикційних процесах; четверте, приділено увагу застосуванню психологічних елементів у діяльності таких специфічних суб'єктів примирення як медіатор та суддя. Наслідком чого стало пропонування п'яти етапів процедури примирення сторін у діяльності медіатора, від успішного

проходження яких буде залежати досягнення позитивного результату у вигляді настання реального примирення сторін. А також наведення думки за якою суддю віднесено до суб'єктів примірювальних процедур, який, в разі необхідності може застосовувати навички медіатора та тощо.

У підрозділі 2.2: «*Особливості примирення в різних видах юрисдикційного процесу*» розглянуто особливості примирення чинних в юрисдикційних процесах нашої країни та зазначено, що у них містяться певні норми та елементи, які запроваджені в інститутах провідних країн світу. Автор до них відносить – а) досудове врегулювання, б) врегулювання за участю судді, в) розвинення напрямів медіації фактично в усіх юрисдикційних процесах. Здобувачем підкреслено, що ці примирливі елементи лише розпочинають свій шлях впровадження у законодавство, а до їх розуміння суспільству необхідний час, який сформує на рівні підсвідомості переваги від досягнення безконфліктного стану найбільш ліберальним способом.

Третій розділ: «Напрями, методи та засоби вдосконалення процедури примирення в юрисдикційному процесі» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1: «*Удосконалення нормативно-правового регулювання процедури примирення в юрисдикційному процесі*» автором запропоновано в юрисдикційних нормах у яких передбачена кримінальна відповідальність, – доповнити чинну регламентацію процедури примирення сторін обов'язковим наведенням мотивів примирення, звернути увагу на психологічну складову примирення зобов'язавши сторону, яка скоїла правопорушення щиро вибачитися перед потерпілим. Крім того, пропонується не обмежувати право сторін на звернення з угодою про примирення одним єдиним разом. У тих юрисдикційних нормах, де відсутнє кримінальне переслідування, зокрема у цивільному, господарському, адміністративному процесах здобувачем надано загальне визначення поняттю «взаємних поступок», а також покладення на суд обов'язку

роз'яснити можливість досягнення примирення, сутність переваг, які від цього отримують сторони, зокрема суто психологічного характеру.

Дисертанткою проаналізовано та запропоновано певні вдосконалення юрисдикційних норми щодо здійснення процедури можливого примирення подружжя, яке вирішило розірвати шлюб; діяльності НСПП та впровадження медіаторства. Обґрунтована необхідність поширення новітніх примирливих інститутів та юрисдикційних норм (інститут позасудового примирення, реінтеграції, введення примирливого протоколу).

У підрозділі 3.2: *«Використання спеціальних психологічних знань під час підготовки та реалізації процедури примирення в юрисдикційному процесі»* автором підкреслена важливість використання спеціальних психологічних знань під час підготовки та реалізації процедури примирення в юрисдикційному процесі. Особливу увагу здобувачка приділяє діяльності і реалізації прийомів психолога у примиренні сторін, відновлення їхнього стану за участю неповнолітнього, сімейної медіації, та осіб, відносно яких було скоєно кримінальне правопорушення.

У **Висновках** здобувач розкриває результати вирішених завдань дослідження для досягнення мети наукового дослідження.

Список використаних джерел містить 190 джерел, у тому числі нормативно правових актів та зарубіжних джерел.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях. Основні наукові результати дисертації викладені в дев'яти наукових публікаціях, серед яких п'ять статей, опубліковано в юридичних фахових виданнях України, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України та чотири тези доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій. Для аргументації окремих положень дисертації використовувалися наукові праці інших учених, на які зроблено посилання.

Підготовлені у співавторстві наукові статті становлять 50 % авторського доробку. Для аргументації окремих положень дисертації використовувалися наукові праці інших учених, на які зроблено посилання.

Водночас, аналізуючи сильні сторони даної дисертаційної роботи, звертаю увагу на певні його положення, які мають дискусійний характер, потребують додаткової аргументації, обґрунтування чи роз'яснення здобувачем під час публічного захисту. Отже:

1. На сторінці 198 (підрозділ 3.2) авторка зазначає, що «...медіатор проводячи наративну медіацію використовує такі психологічні методи та прийоми: екстерналізуючі бесіди; картування впливу проблеми на людину; реконструкція домінуючих історій; знаходження загального розуміння конфлікту і створення нової історії...». Надалі по тексту вона стисло розкриває деякі особливості їх застосування та імовірні результати їх використання.

Моє побажання авторці. На мою думку, для подальшого практичного застосування вказаних методів та прийомів, авторці слід підготувати науково-практичні рекомендації, в яких більш детально описати методи наративної медіації та їх прийоми, при цьому обов'язково вказавши мету, завдання, умови застосування, правила застосування та детальну процедуру їх застосування. Це сприятиме підвищенню компетентності осіб, які хочуть бути медіатором.

2. На сторінці 218, у Висновках, авторка надає висновок за номером 9: «...Установити психологічну сутність і зміст психологічних чинників, які впливають на процес формування внутрішнього переконання сторін та прийняття ними рішення про примирення в юрисдикційному процесі;...» - й все. Отже, хочеться послухати здобувачку під час публічного захисту, що саме вона мала на увазі при такому формулюванні висновку.

3. На сторінці 238 (Додаток А) авторка надає результати «Анкети для експертного опитування щодо покращення визначення та впровадження у юрисдикційні процеси досягнення юридично-психологічного стану

примирення сторін», у той же час, про результати цього анкетування у тексті дисертації авторка згадує тільки у вступі, коли вказує емпіричну базу дослідження (стор.18). Хочеться послухати пояснення дисертантки з цього приводу.

4. На мою думку, архітектоніка тексту дисертації була би більш презентабельно зрозумілою, якщо би авторка використовувала по тексту певні структурно-логічні малюнки, схеми та таблиці.

Наведені зауваження і побажання є особистою думкою опонента, мають дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи.

Дотримання академічної доброчесності. Представлена дисертаційна робота, яка виконана Плясун Г.С. самостійно, являє собою оригінальну працю. В роботі відсутні будь-які положення, які б порушували академічну доброчесність. Опонентом не виявлено академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації у дисертації та/або наукових публікаціях здобувача. У дисертації наявні усі необхідні посилання на використані джерела інформації у разі використання ідей, тверджень, відомостей, а також надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності.

Висновок за результатами вивчення дисертації. Представлена до захисту наукова робота є змістовним і оригінальним дослідженням. Тема дисертації є актуальною, сформульовані автором висновки і рекомендації є достатньо аргументованими, характеризуються науковою новизною та мають значення не лише для правової науки, але й для правозастосовної практики. Викладені в дисертації пропозиції є теоретично обґрунтованими. Дисертанткою вирішене актуальне наукове завдання, яке полягає у всебічному вивченні юридико-психологічного змісту примирення в юрисдикційному процесі.

Подана до захисту дисертація написана науковим стилем, мова роботи відзначається аргументованістю, логічністю, конкретністю та точністю викладу. Наукові положення у тексті дисертації за формою викладу -

доступні, у смисловому плані - довершені, цілісні та взаємопов'язані. Матеріал у дисертації викладено у логічній послідовності, висновки науково обґрунтовані та підтверджуються відповідними результатами дослідження. Досягнуті результати доповідались автором та обговорювались під час науково-практичних конференцій і відображені у достатній кількості наукових публікацій.

На підставі викладеного можна дійти висновку, що дисертація Плясун Галини Сергіївни «Юридико-психологічний зміст примирення в юрисдикційному процесі» відповідає вимогам, які висуваються до такого рівня досліджень, вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пунктам 6,7,8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її авторка – дисертація Плясун Галина Сергіївна заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право».

Опонент:

**доктор юридичних наук,
професор кафедри психології,
завідувачка кафедри психології
Національного університету
«Одеська юридична академія»,**

Міністерство освіти і науки України

Олена ЦІЛЬМАК

Підпис засвідчую:

**Проректор з навчальної роботи
Національного університету «Одеська юридична академія»
доктор юридичних наук, професор**

Галина УЛЬЯНОВА

